

הרב יצחק זילברשטיין

אב"ד ורב רמת אלחנן, בני ברק

קונטרס בענין
פגיעה בכבוד הורים לצורך הצלה ורפואה

תוכן הענינים

- א. לדבר גנאי על אביו כדי להציל בני אדם מנזקין.
ב. לדבר גנאי על אב כדי להקל עונש הבן במשפט.
ג. פגיעה בכבוד הורים כדי לרפאות בעיות נפשיות.
ד. פגיעה בכבוד אב לילד שאביו פגע בו.

א. לדבר דברי גנאי על אב כדי להציל אחרים מנזקין

שאלה: רופא מעולה העובר בבית חולים ויש לו גם מרפאה פרטית, ובתו עובדת שם כאחות, והיא רואה שהמרפאה מלאה באביזרי רפואה (מזרקים, תחבושות, תרופות, מספרים) והיא בטוחה שנלקחו מכית החולים מבלי רשות, היא ניסתה להעיר על כך בערינות לאביה, והוא הכחיש, ולכן החליטה שאין טעם להמשיך ולדבר עמו שוב. הבת מסתפקת האם לעורר את תשומת לבו של האחראי לכך בבית החולים, כי שמא לא הותר לדבר קלון על אב גם לתועלת.

תשובה: בשאלה כעין זו דן מחבר ספר שלמי ניסן בקובץ קול התורה ניסן תשס"א (עמ' כ"ה) ומביא שאחר הפוסקים אסר, וטעמו דרק בלשון הרע ורכילות על שאר בני אדם מצאנו שהותר לתועלת, מפני שהמספר לתועלת אינו בכלל "הולך רכיל", אבל המספר גנאי על אביו עובר על מצות כיבוד אב, וגם בכלל ארור מקלה אביו, ויתכן שלא הותר אף לתועלת, וכמו שאין כל היתר לעבור על איסורי ע"ז וגילוי עריות ושאר עבירות לתועלת, עכ"ד.

ונראה להוכיח שיש לדבר לשון הרע לתועלת גם על אביו, והבת חייבת לעורר את שימת לבם של השומרים שבבית. וראיה לכך מספר חסידים סי' תתרפ"ז וז"ל: אם רואה אדם שמפקידים ביד אביו או אמו או רבו, והוא מכירם שלא יעשו נאמנות, אם המפקיד חכם והגון יאמר לו שלא יתן בידם ויגלה לו האמת. ואם המפקיד אינו חכם והגון לגלות לו, יאמר: לא תתן בידם. ואל יאמר על אביו ועל אמו ועל רבו רשע הוא, אלא לטובים יאמר האמת עכ"ל.

ויתכן שהמקור לדברי ספר החסידים הוא מה שנאמר במגילה יג. על רחל אמנו שאמרה ליעקב אבא רמאי הוא, ולא תוכל לעמדו כנגדו. אלא שיש לעיין דהרי בספר חסידים נאמר שלא יאמר על אביו רשע, ואיך אמרה על אביה "רמאי"? וי"ל שהיתה צריכה להזהיר את יעקב על עוצמת הרמאות של אביה, שהוא לא מרמה לעתים אלא עצמותו היא רמאות והוא "רמאי" מקצועי ומהותי, ולכן נראה שהבת חייבת לספר את מעשי אביה לשומר אם הוא חכם והגון, ואם אינו חכם והגון תאמר לו רק ברמז שישים לב למעשיו. וטעם ההיתר לספר בגנותו הוא כדי להצילו מחטא, הגע עצמך אבא חולה וכדי לרפאותו חייבים להפשיט בגדיו והבן מתבייש לעשות כן, הלא פשוט שחייבים לעשות

זאת כדי להציל חייו, כך חייבים לדבר בגנותו כדי להצילו מאבדון לנצח. ועוד שגם החולים לא היו מסכימים לבא למרפאתו אילו היו יודעים שהוא מרפא בחטא, כי אין בגזל סייעתא דשמיא. ולכן אעפ"י שהרופא מורה היתר לעצמו ואומר "לא תחסום שור בדישו" היא תגלה עליו. ואם יודעת שכאשר תאמר לאביה אני הולכת להלשין, יפסיק מלגנוב אך ישנא אותה ויפטר אותה מעבודתה אצלו, מסתבר שחייבת לסבול זאת ולא לבזותו, ואעפ"י שכיבוד אב משל אב, בזיונו אסור גם כשיהיה לבת הפסד מזה.

ומרן גיסי הרח"ק אמר לי שיתכן שהנהלת קופ"ח (או הנהלת בית החולים) מודעת לכך שמוסר התורה ירוד בימינו, ואינו שולט היום במקומות עבודה (פרט ליראי ה') ולכן היא מוחלת על הדברים שהרופא נוטל ומורה היתר לעצמו. ובפרט דמה שאומרים קלי הרעת מתוך זלזול "לא תחסום שור בדישו" על השור נאמרו הדברים ולא על אדם, אבל כבר מצינו שגם משנים קדמוניות אמרו כך עמי הארץ, וכמבואר בחולין דף ו: התם נמי מוריא ואמרה תורא מדישיה קאכיל (אשה עם הארץ הטוחנת חטים של חברתה מורה היתר לעצמה לאכול ממה שטוחנת כי אומרת לא תחסום שור בדישו). ולכן מאחר ויתכן מאד שהנהלת בית החולים מוחלת על ההפסד לכן אל תספר זאת הבת לממונים על אביה ואל תבזהו ברבים ואל תקפח פרנסת אביה. ובשביל השכת אבידה של הציבור אין הבת חייבת (לספר לשון הרע) להפסיד פרנסתה.

ומר"ח הגרי"ש אלישיב שליט"א אמר לי שאסור לבת לשתוק והיא חייבת לומר לאביה, לימדתני אבא שאסור לגנוב ואני חייבת למסור את הדבר לשומרי בית החולים ואין לה להמנע מכך בגלל הפסד פרנסתה, כי אין כאן הפסד אלא מניעת ריוח. וגם אסור לה לעסוק כאחות באביזרים גנובים. ויעויין בר"ן (קדושין דף י"ג בדפי הר"ן) שכתב כיבוד אב משל אב. וקשה מהמבואר בדמא בן נתינא שהפסיד בשביל כבוד אביו ששים רבוא של שער, וקשה הרי כיבוד אב משל אב? ותירץ הר"ן ב' תירוצים, א. מה שאנו אומרים כיבוד אב משל אב הני מילי לכבודו, אבל כדי שלא לצערנו יש לו לאבד כל ממונו. ב. כי אמרינן משל אב הני מילי כשיש לבן חסורן כיס, אבל אצל דמא בן נתינא הבן הפסיד ריוח אבל לא הפסיד ממון יעו"ש. וכן בענינינו הבת חייבת להפסיד פרנסתה ולהזהיר את אביה שלא יגנוב אף במחיר איבוד פרנסתה, לפי הטעם הראשון משום קלון אביה, ולפי הטעם השני משום שמונעת מעצמה ריוח. וצ"ע כי אולי איבוד פרנסה נחשב להפסד ממון, עכ"פ הבת צריכה לעשות הכל למנוע אביה מגניבה וגם לא לביישו ולהכלימו.

לסיכום: אסור לבת לשתוק וחייבת למנוע אביה מחטאיו ולהשגיח על כבודו.

ב. לדבר גנאי על אביו כדי להקל עונש הבן

שאלה: קבלנו שאלה מבית הכלא. שם אסור בחור על עבירות חמורות שביצע. לפי הצפוי הוא יענש בעשרים שנות מאסר. העורך דין שלו אמר שאם ירשה לו לספר על העבר שלו ומה עולל לו אביו כשהיה ילד קטן, יש להניח

שהשופט יקל בעונשו וישפוט אותו לעשר שנות מאסר. ובכן שואל האסיר האם מותר לו לספר את הדברים?

תשובה: השבנו לו שהוא איסור תורה חמור שעליו נאמר ארור מקלה אביו, כי אם יספר זאת האסיר הרי יתפרסם שם אביו בכל כלי התקשורת ואין כל היתר לגנות אביו בבושה קשה כדי להקל על עונשו.

ג. פגיעה בכבוד הורים כדי לרפאות בעיות נפשיות

הפעלת הדמיון למען בריאות הנפש

שאלה*: לאחרונה קיימת נטיה גוברת והולכת להשתמש בדמיון כאמצעי פסיכו-תרפויטי (psycho-therapy). ע"י הדמיון אפשר לשחרר את המטופל ממתחים ומשקעים שליליים שמקורם בילדותו. בשנות החיים הראשונות אין לילד כלים להתמודד עם בעיותיו בצורה נאותה, ואף אין לו אפשרות למקד את הבעיות, אלא נוצרים משקעים כוללנים בנפש הילד. משקעים אלה גורמים להשלכת רגשות על אנשים ומצבים שונים יותר מאוחר בחיים. ברור שחומרת המשקעים קשורה במידת הלחץ שהפעילה הסביבה על הילד בהיותו קטן, ובמשך הזמן המשקעים השליליים נעשים חלק מהאופי. התנהגות תקפנית מצד ההורים הרסנית היא במיוחד, והיא מולידה לסירוגין תקפנות וחרדה (החרדה בעצם תקפנות שהפרט מפנה כלפי עצמו).

על סמך נסיון מצטבר ניתן להשתחרר מכעסים וחרדות רבים על ידי הבעת רגשות בצורה דמיונית (מחשבתית) בלבד, כגון לכעוס על המכעיס, להשיב כגמולו, לנקום נקמתו, וכו'.

השאלה היא: האם מותר למטפל לגרום למטופל לפעול בצורה שלילית, ואפילו בדמיון בלבד, ובמטרה שלא לפעול באופן ממשי. לדוגמא כאשר מישוהו הציק לי בצורה רצינית האם מותר לי - בדמיון - להכותו ולעשות בו ככל העולה על רוחי, ועל ידי כך להשתחרר מאותו משקע, או שמא גם על זה נאמר "לא תשנא אחיך בלבבך"?

יש לציין, שמדובר ברגשות הקיימים במטופל בלאו הכי, ושמדי פעם עולים למודעות חלקית על אף נסיונותיו להשכיח אותם. לכן ניתן לומר שאין המטפל מכניס רגשות שליליים במטופל אלא רק עוזר לו להיות מודע לרגשותיו הוא, על מנת לטפל בהם דרך תרגיל דמיוני קצר מועד, כאשר בדרך כלל מדובר בדקות ספורות בלבד. זאת ועוד השפעת השחרור ממשקעים אינה רגעית אלא גורמת להורדת רמת התסכול והתקפנות באופן כללי.

נראה שהשאלה הרצינית ביותר בתחום זה היא באיזו מידה מותר לכן להפעיל שיטה זו כלפי הוריו בגלל חומרת המצוות הקשורות בכיבוד אב ואם. שוב יש לציין, שמשקעי התסכול ותקפנות אצל הילד נגרמו במידה רבה על ידי

* מתוך מכתב של ד"ר צ. שטראוס, רופא נשחית הפסיכולוגי-חינוכי, שירית בני צרק.

התנהגותם של הוריו, שבדרך כלל כוללת תקפנות יתר¹. נוסף לכך אנחנו מוצאים מקרים רבים שממילא הילדים אינם מסוגלים לשמור על כללי כיבוד אב ואם בגלל הלחץ הנפשי הפנימי. והכעס המורחק גורם לאיבה ולהתרחקות גוברת והולכת בין חברי המשפחה. תופעה הרסנית זו שכיחה ביותר וגורם תסכול הן לפרט והן לסובבים אותו. וכאשר מצליחים להשתחרר מרגשות העבר השליליים מתחילים לראות את הזולת באור חיובי יותר, דבר שמביא לידי התנהגות יותר חיובית מצד הסביבה.

ואי נימא דאסור להשתחרר ממשקעים כלפי הורים בדרך זו, האם ניתן להשתחרר ממשקעים אלה בצורה עקיפה, כגון שהילד יספר למישהו אחר על הטינא ששומר הילד בלבו ועל כל החסרונות של ההורים, וכל זאת הן במציאות והן בדמיון, למרות שצורות אלה עלולות להיות פחות יעילות.

האם מותר לבן לכעוס על הוריו בדמיון

או שמא עובר בזה על מצות כיבוד אב ואם

תשובה: כעת נעמוד על הנ"ל מצד מצות כיבוד אב ואם, אם מותר לחשוב בדמיון שדברי ההורים כנביחת הכלב ואין בינם לבין חולה-רוח ולא כלום. והאם מותר לכעוס עליהם ולנקום בהם בדמיון.

הנה כתב הרמב"ם (בהל' ממרים פ"ה הל' ט"ו) וז"ל ולא על ההכאה ולא על הקללה בלבד הקפידה תורה, אלא אף על הבזיון. שכל המבזה אביו או אמו אפילו בדברים, ואפילו ברמיזה הרי זה ארור מפי הגבורה, שנאמר ארור מקלה אביו ואמו. והרי הוא אומר (משלי ל') עין תלעג לאב, ותבזז ליקהת אם (פירוש לקמטים שבפניה - ספר התרומות, הגהות מיימוניות) יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר, ויש לבית דין להכות על זה מכת מרדות ולענוש כפי מה שיראו עכ"ל הרמב"ם, וכן נפסק בשו"ע יו"ד (סי' רמ"א). מלשון זה משמע שהאיסור הוא לבזותם בדברים או ברמיזה, אולם לבזותם בלב לא שמענו עדיין שאסור.

אולם בספר חרדים כתב שמצות כיבוד אב ואם היא, שיחשוב בלבו כאלו הם גדולים ונכבדי ארץ. וזה לשון ספר החרדים במצוה ל"ה: מצינו כיבוד בלב, דכתיב (תהלים ט"ו) מי יגור באוהליך .. נבזה בעיניו נמאס - דהיינו "עיני השכל" שיחשוב האדם בלבו כי הוא נבזה ומאוס ונקלה. ואת יראי ה' יכבד, ואם הכיבוד בדברים ובמעשה בלבד ולא בלב, הרי משהו אותם לו, שהם נבזים ומאוסים בעיניו כמוהו, רק מכבד אותם בפה מפני שהשי"ת צוה. אלא על כרחך הכי קאמר, ואת יראי ה' יכבד - בעיניו, שידמה בלבו שהם גדולים ונכבדי ארץ שזהו עיקר כבודם. ומתוך כך ודאי יכבדם בדיבור ובמעשה, ועל המבזה אביו או אמו בלבו או בדברים או במעשה, שסותר דבריהם או יושב במקום המיוחד להם וכיוצא בזה, נאמר ארור מקלה אביו או אמו, ופירשו שאינו לשון קללה אלא לשון בזיון, ואשכחן בזיון בלב דכתיב "ותבזה לו בלבה" ונקלותי עוד מזאת

¹ יש לציין כי אין המדובר בכלל נהגים שהתנהגו שלא כדין רק שחינו את הבן בתקפנות, ופי' לקמן בלוח ד'. (המשכנת)

והייתי שפל בעיני, וכתיב "ותקל גבירתה בעיניה". ועל זה אמר שלמה במשלי (ל') עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם, יקרוה עוברי נחל ויאכלוה בני נשר. ומעשה היה בימינו, באיש שהיה זן את אמו, רק שהיתה קלה ובזויה בעיניו לפי שנישאת לאיש אחר אחרי מות אביו, והכן הזה הלך דרך ים, ונהרג והושלך לים, וחפשו היהודים לקברו, ומצאוהו על שפת הים ועין אחת מנוקרת, שנקרוה העורבים עכ"ל הספ"ח. ודבריו הובאו להלכה בס' שיורי ברכה (יו"ד סי' רמ"ז אות ו') ובבבן איש חי (פרשת שופטים).

אנשי חסידות 34567

אנשי חסידות

גדרי כיבוד ומורא הורים

וכך כתב הערוך השולחן בס"ר ר"מ אות ח' וז"ל הכיבוד והמורא שני ענינים הם: כיבוד הוא עניני מעשים בפועל, כמו להאכילו להשקותו וכיוצא בזה כמו שיתבאר. והמורא הוא יראת המעלה דמורא הוא בלב. ולכך כל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלוקיך. והנביא אמר בפיהם ובשפתם כבדוני ולבם רחק ממני. ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. כלומר שאין היראה כלום. וכל דבר שיש בזה העדר הכבוד עובר על "איש אמו ואביו תיראו", וכל שכן כשמבזה אותם בדברים עכ"ל. הרי שחייבים לירא בפניהם "יראת המעלה" וכמו שכתב הערוך השולחן להלן בסעיף ט"ז וז"ל ער היכן מוראם - היה הבן לבוש חמודות, וישב בראש הקהל, ובאו אביו ואמו, וקרעו בגדיו והכוהו על ראשו וירקו בפניו, לא יכלים אותם אלא ישתוק ויירא ממלך המלכים שצוהו בכך, שאילו מלך בשר ודם היה גזול עליו לא היה לו לפרכס בדבר, קל וחומר ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. (מיהו מותר לתובעו בדין על מה שקרע בגדיו. ויראה לי דכמו שיתבאר בזרק ארנקי לים שכשיכול למנעו מקודם שלא יעשה כן רשאי, הכי נמי בכאן כשיכול למונעם מקודם שלא יעשו לו כן, כגון שאחרים לא יניחום להכנס למקום שיושב שם, ולמונעם שלא בדרך בזיון, רשאי).

הרי שאסור לנו לבזותם בלב, אלא חייבים לירא מפני מעלת ערכם. שמלך מלכי המלכים צוה לירא מפניהם. וחייבים לחשוב ולהפעיל את הרמיון כאילו הם "גדולי ונכבדי ארץ" ולחזור אחרי מעלותיהם ולהתעלם מחסרונותיהם. (פרט אם הם רשעים, וזאת רק עפ"י היתר מיוחד של חכם, וע"ע לקמן באות ד' בזה).

מקלקל על מנת לתקן

נמצא כי אפילו מה שמותר לנו לחשוב על חבר מציק ולבטלו ברמיון, הוא איסור ביחס להורים. אלא שבענינינו יש לכאורה מקום להתיר לבעוס על ההורים בלב, משום שמטרת המחנך היא לא להשפיל את כבוד ההורים, אלא אדרבא כוונתו להוציא מלב הבן את המרירות הנמצאת בו, וזאת כרי שבסופו של דבר יוכל לכבד את אביו ואמו. והמחנך הוא בבחינת "מקלקל על מנת לתקן", כלומר הוא משפיל כבודם על מנת שבסופו של דבר יכבד אותם. ויש לדון בדבר אולי באופן זה הדבר מותר?

ומצינו דוגמא לכך בספר פרי השדה (ח"א פ"ח) הדין באשה שבניה מתים מיד אחר הלידה ושפטו הרופאים כי הוא מחמת חולשת הרחם. ואם תשתה כוס של עקרין כרי שלא תתעבר כמה שנים, יתחזק הרחם ותוכל לילד וולד של קיימא.

ונשאלה השאלה האם מותר לה לשנות, ופסק שם להיתר, משום שעיקר האיסור בשתיית כוס עקרין הוא משום שהיא עוברת על מצות "שבת" וכאן שמתכוונת בשתייתה להוליד זרע של קיימא, שפיר מקיימת כזה ענין "שבת" טפי. ולכולי עלמא מותר, "ובתנאי שהבעל מרוצה" (דבריו הובאו באוצר הפוסקים סימן ה' ע"ב).

הרי שהסירוס למטרת חיזוק הרחם מותר ואם כן יתכן דה"ה בעניננו, כאשר הזלזול בכיבוד אב ואם הוא למטרת כיבוד יתכן דמותר. וכמו כן מצינו בנוגע לביהכנ"ס, שמותר לסתור חלק ממנו, על מנת לבנותו טוב יותר. וביחוד כשבלא"ה הכעס נגד האב כבר נמצא בלבו פנימה אלא שמוציאים אותו החוצה לשם ריפוי.

אולם יש לחלק בין הדברים, שכסירוס האשה האיסור הוא לבטל כח ההולדה, ולכן מאחר וכח ההולדה לא מתבטל אלא משתפר אין בזה איסור. אולם שונה הדבר בעניננו, שאין התוצאה אסורה כי אם עצם מעשה הבזוי של האב והאם, ובזה לא מצינו שמותר לעבור עבירה כדי לקיים מצוה.

צא ולמד ממה שנאמר בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב ק"ג) וז"ל בדברים האלה, האם רשאי המלמד לומר לתלמידים: מי שיודע מי עשה את דבר הגנאי יודע לי תשובתו היא: הדבר מכוער לעשות כן, משום שזה יגרום לתלמידים להקל בלשון הרע, וגאמר בסנהדרין מ"ג שיהושע שאל להשי"ת מי מעל בחרם, והשיב לו השי"ת וכי דילטור (מלשין) אני? ואעפ"י שיש תועלת בלשון הרע הזה, משום שעל ידי שהתלמידים יגלו מי עשה את הדבר הרע יוכל הרב להשפיע על התלמידים ביותר תוקף להמנע מלעשות דברים רעים, בכל זאת אין לצוות עליהם שיספרו מאחר "דמאן מפיס להעדיף איסור אחר על חברו". והגם שניתן לשער כי זוהי טובת האב, שתצא כל המרידות מלבו של הבן ויטיב דרכו כלפי אביו, נראה שאין זו הדרך, כי כעת זוהי עבירה ומי אחראי לכך שבסופו של דבר נצליח להוציא המרידות מלבו.

וכן מצינו (בשמואל א' א') שפנינה הציקה מאד לחנה צרתה העקרה, ואמרה לה כל יום, חנה, מתי יבא בנך מבית הספר? חנה, מתי את מלבישה את בנך? וכוונתה היתה לשם שמים, וכמו שנאמר בעבור הרעימה, כלומר שתתפלל לה' (רש"י שם). ואעפ"י שהתכוונה לשם שמים, נענשה במיתת הבנים ר"ל, וזאת משום שאין לנו רשות להציק לחברנו, אעפ"י שבסופו של דבר תצמח לו מזה תועלת וברכה.

טוב שברופאים לגהינום

אמרו חז"ל טוב שברופאים לגהינום (קדושין פב.). והסביר הגר"ח מוולוז'ין על פי דברי הרמב"ם (פ"ג משמונה פרקים) כי כמו שיש לגוף מחלות, כך יש גם לנפש מחלות משלה. וכמו שבמחלות הגוף ישנם רופאים הנותנים תרופה קלה והריפוי נמשך זמן רב, ולעומתם ישנם רופאים טובים היודעים לתת תרופה חריפה המרפאת מיד, כך גם במחלות הנפש ישנו רופא הנותן תשובה קלה והריפוי נמשך זמן רב כתענית מ' יום, וישנו רופא היודע לתת לנפש תרופה

חריפה ומרה כגון שמלכין פניו ברבים, והלה שומע בזיונו ושותק, ועל ידי כך מתרפא בשעה אחת. ואמנם המבייש הזה הוא "טוב" שברופאים המרפא את חברו בשעה מועטת, כמו שמבואר בע"ז י: יש קונה עולמו בשעה אחת. אך הרופא הזה שריפא "טוב", נוחל גהינום.. וזהו טוב שברופאים - לגיהנום. (מובא בלקוטי אנשי שם ויקרא סוף פרשת תזריע). הרי שאסור ל"הטיב" עם חברו, ולהכניע את ערפו הקשה, ע"י גרמת בושה. וכמו"כ נראה דאסור לכעוס על האב ב"דמיון" ולבטלו, ולבזותו בלב, על אף התועלת הטובה שעלולה לצמוח מכך.

אב שנשתטה וחייבים לאסרו בזיקים אל יעשה זאת הבן ויעויין ¹²³⁴⁵⁶⁷ בערוך השלחן יו"ד סימן ר"מ אות ל"ב שכתב וז"ל מי שנטרפה דעת אביו או אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהם, כלומר שתתישב דעתם. ואם אי אפשר לו לעמוד, מפני שנשתנו ביותר, כתב הרמב"ם שילך לו ויניחם ויצוה לאחרים לנהגם כראוי. והשיג הראב"ד דאם הוא ילך ויניחם למי יצוה לשמרם עכ"ל. ואין זו השגה, שכונת הרמב"ם היא שידוע שהמשתגעים ביותר בהכרח לאסרם בזיקים ובחבלים, והבן אין ביכולתו לעשות כן בעצמו, ולכן יצוה לאחרים, והוא ילך לו. הרי שאעפ"י שלטובת האב יש לאסרו בזיקים, בכל זאת אסור לבן לעשות זאת משום שכל גנאי וזלזול כלפי האב אסור, למרות שבסופו של דבר הרי זו טובה לאב. כמו כן בענינו אין לכעוס על האב למרות שהדבר יביא בסופו של דבר תועלת עבורו.

אם מועלת בזה מחילת האב

עדיין נותר לנו לברר האם מועילה מחילת האב על כבודו כאשר אומר שמוותר ומוחל על כבודו, ונותן רשות לבנו לכעוס עליו ב"דמיון".

והנה המנחת חינוך (מצוה מ"ח ב') כתב, זה שחייבה התורה בהכאת אב או אם, היינו דוקא בלא רשותם, אבל אם אומרים לו שיכם או יקללם אינו עובר על לאו זה ואינו חייב מיתה. ומה שהסתפקו בסנהדרין (פר'): בן מהו שיקיז דם לאביו, כונת הגמרא כאשר מקיז שלא מרצון אביו, אבל אם אביו מוחל ומצוה להכותו אינו חייב כלל. וכך משמע מדברי החינוך (מצוה רי"ב) שכתב איש אמו ואביו תיראו.. העובר עליה והיקל ביראתם ביטל עשה זה, אלא אם כן עשה מדעת האב ובמחילתו, שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול.

ובספר בינת ראובן (קדושין כ"ה) הביא ראייה מפורשת שמחילת האב על בזיונו מועילה, מדברי הגמ' קידושין לב. שמסופר על רב הונא שקרע בגדי משי בפני רבה בנו, כדי לבחננו אם יבא לידי כעס. ושואלת הגמ' איך עשה כך רב הונא, הרי היה עליו לחשוש שמא יכעס בנו, וידבר בגדו, ונמצא מכשילו בחטא? ומתרצת הגמ' שרב הונא מחל מראש על כבודו. הרי שמחילת האב מועילה. אולם לכאורה כתוב בשו"ת הריב"ש שמחילת האב אינה מועילה. וז"ל (בתשובה ר"כ) מה שאמרו, הרב שמחל על כבודו כבודו מחול, היינו במידי דלית ביה בזיון, כגון לעמוד מפניו וכיוצא בזה, בהנהו יכול למחול, אבל על בזיונו אינו יכול למחול.. ודמי למאי דאמרינן התם האב שמחל על כבודו כבודו מחול דליכא למימר שיהא האב יכול למחול לבן, לומר לו דברי גידופין וחירופין עכ"ל, הרי

שמחילת האב על בזיונו אינה מועילה. וכמו כן כתב המנחת חינוך עצמו (במצוה ר"ב ד') וז"ל ומה שכתב החינוך שהאב שמחל על כבודו - מחול, עיין בר"ן בקדושין שכתב דאף שיכול למחול על כבודו, אולם על צערו ובזיונו לא מועילה המחילה עכ"ד. (וכוונתו כנראה לדברי הר"ן על הרי"ף בדף ל"ב בקדושין שכתב מזה שרבא הקפיד על אותם האמוראים שלא קמו בפניו בשעה ששימש אותם בחתונת בנו וגם הידור לא עשו בפניו משמע שמחילה אינה מועילה, כי אחרת ודאי היה רבא מוחל להם.) ולכאורה הדברים סותרים למה שכתב המנחת חינוך במצוה מ"ח שאב האומר לבנו שיכהו אין לבן כל איסור להכותו. וגם הבינת ראובן הרי הוכיח שאב יכול למחול על בזיונו.

ונראה לחלק בין מחילה מתוך רצון וענין אישי של האב החפץ בכל לבו לוותר על כבודו, ובין מחילה הנובעת מתוך סליחה גרידא על כושתו אבל לא מתוך חפץ אישי בכך, והבה נבאר הדברים.

רב הונא הרי רצה לנסות את בנו והכניס אותו לידי נסיון מתוך שחפץ היה לבחנו, אם כן היה זה מענינו האישי לוותר על בזיונו כי אחרת לא יכול לתהות על קנקנו ולחנכו במדת הסבלנות. ולכן המחילה שלו נבעה מתוך רצון אישי שלו לוותר על כבודו. ומאידך, רבא ודאי סלח על הפגיעה שלא הידרו בפניו, אולם אין זה אלא סליחה ולא היה בכך רצון וחפץ מיוחד מצד רבא, כי אם שהוא סלח, על הפגיעה בכבודו באופן כזה המחילה אינה מועילה.

וכמו כן קורה לפעמים, שהאב מבקש מבנו שיעשה בו ניתוח משום שהבן רופא מומחה, באופן כזה מחילתו של האב מחילה, מאחר שיש לו ענין בזה ומחילתו נובעת מתוך שהוא חפץ בחבלה זו שבנו יחבול בו, ובאופן כזה אין עון בידי הבן. אולם לפעמים קורה שהבן הקיז דם וחבל באביו ולא היה רצון מיוחד מצד האב שהבן יעשה זאת, כי אם מחילה, בזה לכתחילה אין לבן לעשות זאת.

ומעתה נשוב לענינינו. אילו היה האב בא ומבקש שידריכו את בנו וישכינו שלום בינו לבין בנו, והמחנך אינו מוצא אפשרות אחרת כי אם על ידי כך שב"דמיון" הבן יכעס על אביו והאב מבקש זאת במפורש כדי להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, יתכן שאפשר להתיר. אולם כל זמן שאין האב דורש זאת ומבקש במפורש את הטיפול הזה, יש בזה חשש איסור של כיבוד אב ואם. (ובשעת הדחק יש לשאול על כך שאלת חכם, כי יתכן שעל קטן פחות מגיל המצוות לא נאמר איסור ספייה כי אם על איסורי לאו, כמפורש במשנה ברורה סי' שמ"ג ס"ק ג' אבל לא על איסור עשה, יעויין במגן אברהם סי' רס"ט סק"א, ובסי' תע"א סק"ז.) ואם האב בא לבקש שיעזרו לו לקרב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם והוא מוותר מראש על כבודו, יתכן שאולי יש להתיר.

ד. פגיעה בכבוד האב בילד שאביו פגע בו

שאלה***: חלק נכבד של הבעיות הקשיים והפתולוגיה הנפשית של ילדים (ומבוגרים שתקועים בילדות) נובע וקשור להתנהגות ההורים וליחסים בלתי

*** חידוד חכמי מל ד"ר מנחם ראובן. התחנה לזריזות נפש רחוקה

הולמים ולא בריאים של הורים כלפי הילדים. בטיפול פסיכולוגי (פסיכותרפיה) המטפל מנסה לעזור לילד (ולמבוגר) להבין, לזהות ולהכיר את הרגשות והקונפליקטים המוסתרים, את התגובות הקשות שנוצרו בשל כך, וכן לבטא רגשותיו ולהתמודד באופן יותר בוגרי בונה ובריא עם מה שעבר עליו.

בטיפול משפחתי מתרכזים במערכת הלא בריאה והיחסים הפתולוגיים במשפחה שתורמים לבעיות הילד (כגון מסרים כפולים מצד ההורים, התערבות הילדים בסכסוכי ההורים, דרישות וציפיות קיצוניות של ההורים מילדיהם, התנהגות בלתי מוסרית והולמת מצד ההורים וכו')/ בשיחות אינדיווידואליות, המטפל אמור להעלות למודעות המטופל באופן עקיף או ישיר את חלקם של ההורים לקשייו ולבלבולו ולעודד אותו להחזין את כעסו לאובייקטים מתאימים במקום להפנים אותם כי ההפנמה גורמת לרגשי אשמה מופרזים, הענשה עצמית והתפתחות סמפטומים נפשיים שמפריעים באופן משמעותי בתפקידו היום יומי של הילד והמבוגר.

השאלה היא: האם התערבות טיפולי מסוג זה מתנגד להלכה, במובן זה שהמטפל מאפשר בקרב מודעות וביטוי רגשות כעס שעלולים לגרום שהמטופל לא יכבד את הוריו כיאות ואף יעבור על איסור "ארור מקלה אביו ואמו"? מצורף בזה תיאור קצר של טיפול, להדגים את השאלה.

סטודנטית בת 18 בקשה טיפול פסיכולוגי בשל דכאון, חרדה קשה בחברת אנשים וקושי בריכוז בלימודיה. היא פנתה לעזרה בלי ידיעת הוריה, מפני שפחדה שהם יתנגדו לכך ויענישו אותה. בפגישה השלישית המטופלת סיפרה למטפל בקושי גדול ובהיסוס רב, שמאז גיל עשר אביה מתעלל בה באכזריות, היא סיפרה לאמה על המצב, מפני שהאם היתה בעלת אישיות חלשה שתמיד עמדה לצד בעלה. המטופלת האמינה שהיא האחראית להתנהגות אביה, משום שהיא בלי משים עוררה את יצרו של אביה. היא ניסתה לתקן את המצב על ידי כך שנעשתה אנורקטית ואיבדה משקל רב. והיא ראתה את עצמה כאדם רע הראוי לעונש ולעיתים גרמה לעצמה כאב ופגיעה עצמית מתוך נסיון לכפר על חטאיה. לעתים היו לה מחשבות התאבדות אף שמעולם לא ניסתה להתאבד.

מגמת הטיפול היתה לעזור למטופלת לראות את עצמה כקרבן ולא כשותפה לדבר עבירה, ולתת הכשר לזכותה לפרטיות ושהיא זאת שתקבע כיצד אנשים יתיחסו אליה, שתוכל לעמוד בהתנהגות הבלתי הולמת והחולנית של אביה באופן יעיל ועקבי ולכוון את כעסה והתנהגותה המענישה כלפי חוץ ולא כלפי עצמה בעידוד ודחיפה משמעותיים מצד המטפל. המטופלת התחילה לעמוד בפני נסיונות ההתקרבות לשל אביה, נהייתה יותר מסוגלת לעמוד על שלה, בילתה פחות זמן בבית, והחלה להיות יותר מודעת לכעסה ולתת ביטוי גלוי לכעס, לזעם ולשנאה העצורים והכבושים כלפי אביה, גם במסגרת הטיפולית וגם מחוצה לה, במקום להפנים את הכעס פנימה ולפגוע בעצמה פיזית ונפשית. [נציין שהטיפול הצליח ..]

נשאלת השאלה: האם הפסיכולוג שערך את הטיפול קיים מצות "ורפא ירפא", "השב תשיבם" (בתחום בריאות הנפש) ו"לא תעמוד על דם רעך" (כי יכולים לראות את האב "כרודף" אחר בתו, כי בהתנהגותו הוא סיכן את בריאות נפשה) ¹²³⁴⁵⁶⁷אנן שהוא עבר איסור בכך שהוא העלה את חלקם של ההורים במצוקותיו למודעות של המטופל, והוא מכשיל את המטופלת בכך שהיא לא תרצה לכבד עוד את אביה ואף תזלזל בו, ובכך תעבור על איסור של "ארור מקלה אביו ואמו" ו"אין להתרפאות באיסורים"?

תשובה:

יש לחלק את התשובה לשני חלקים. א. כשהאב עדיין לא חזר בתשובה וממשיך בדרכו הרעה, ב. כשחזר בתשובה.

נדון תחלה באופן הראשון כשהאב עדיין לא חזר בתשובה. נפסק בשלחן ערוך (יו"ד סי' ר"מ סעי' י"ח בהגהה) יש אומרים דכל עוד שהאב לא חזר בתשובה אין חיוב לכבדו. לאור זאת אין מקום לשאלה, כי אין חיוב לכבד אב רשע. אלא שדבר זה אינו פשוט, מאחר והש"ך שם (ס"ק כ') כתב: אעפ"י שאינו חייב לכבדו אסור לצערו, יעו"ש. לאור זאת אם האב יודע מהטיפול הפסיכולוגי הניתן לבתו, ושהיא מודרכת לבוז לו, הרי יצטער, ואסור לצערו.

ויתכן שגם כשיוודע מהטיפול מותר לעשות זאת, כי בכגון זה שהאב הוא זה שקלקל אותה והתנהג בה שלא כדת, האיסור שאסרה תורה לבזות את האב ולזלזל בכבודו הוי רק כשהמטרה היא זלזול באב לשם השפלה, אבל לא כשהוא נעשה למטרת ריפוי, ולתועלת של הבת, שהיא בסופו של דבר גם תועלת לאב, שתהיה לו בת בריאה, כשרה לנשואין ולהמשך דורות, ואין זה 'קלון' כי אם 'הבראה' והכשרה לנשואין, והרי האב הוא זה שקלקל את הבת והתנהג בה שלא כדן, והוא עשה אותה לחולה ועליו מוטל לתקנה.

וראיה לכך שמותר לבזות ולצער את האב לתועלת, מחזקיהו המלך שגירר עצמות אביו על מטה של חבלים, כמבואר במסכת פסחים דף נ"ו. ופירש שם רש"י גירר עצמות אביו משום כפרה, ולא קברו בדרגש ומטה נאה, ומפני קידוש ה' שיתגנה על רשעו, ויוסרו הרשעים, עכ"ל. ומסיימת שם הגמ' והודו לו חכמים, שיפה עשה. הרי שמותר לבזות אב לתועלת כזו, וכמו"כ בדין שהאב החרוב עליה את עולמה, וחייב הוא לשאת בצער כדי לרפאותה.

ואם האב חזר בתשובה, יש להניח שמן הסתם ניחא לו שבתו תבזהו בלבה, כדי שתוכל להנשא, וכדי שתהיה לאב כפרה על מה שעולל לה. ואולי מהיושר לשותף את האב ולהתייעץ עמו על דרכי הטיפול כדי למנוע ממנו חרפה עד כמה שאפשר. ולאחר שהבת תתרפא ותנשא ויגלידו פצעה, יש לעורר אותה, לשוב לכבד את אביה כי היא בעלת חוב לו על שהביאה לעולם, ולמרות הנזק שהסב לה לא פקע החוב שהבת חייבת כלפי אביה.

לסיכום: הטיפול מותר והפסיכולוג מקיים את כל המצוות האמורות לעיל.